

“DEĞER” İLE “SORUN” ARASINDA TÜRKİYE’DE YAŞLILARLA İLGİLİ TOPLUMSAL DEĞER YARGILARI (DİN BİLİMLERİ PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME)

Abdullah İNCE*

Öz

Yaşlılık sosyal, psikolojik, ekonomik yönleri bulunan bir olgudur. Yaşlılıkla ve yaşlılarla ilgili değer yargıları, bu olgulara nasıl bakıldığı ile ilişkilidir. Yaşlılıkla ilgili algılar, yaşlıların toplumsal konumuna etki etmektedir. Yaşlıların istatistiksel dağılımı, sosyokültürel çevre, sosyoekonomik şartlar yaşlılarla ilgili değer yargılarının oluşumuna etki eden bazı unsurlardır. Yaşlılık dönemi ile ilgili değer yargıları, bazen önyargılara bağlı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Yaşlılık literatüründe, yaşlılarla ilgili değer yargıları olumlu, olumsuz ve karma olmak üzere üç boyutu ile ele alınmaktadır. Türkiye’de yaşlılarla ilgili değer yargılarının dini-geleneksel bir çerçevede şekillendiği ancak sosyokültürel ve sosyoekonomik değişime bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Bu çalışma, Türkiye’de yaşlılarla ilgili olumlu ve olumsuz değer yargılarını din bilimleri perspektifiyle ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca bu değer yargıları, yaşlanma kuramları, sosyal değişme ve konuyla ilgili literatür bağlamında analiz edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yaşlılık, Yaşlanma, Sosyal Değişme, Değer Yargıları.

The Social Value Judgments of the Elderly in Turkey Between “Value” and “Problem” (A Review from the Perspective of Religious Studies)

Abstract

Aging is a phenomenon which is associated with social, psychological and economic aspects. The Value judgments about senescence and oldster are related to how they are looked at. Perceptions about aging influence the social position of the elders. Statistical distribution of the elders, sociocultural environment, socioeconomic conditions are the factors affecting the formation of value judgments related to the elders. The value judgments related to the old age can sometimes stem from prejudices. In the studies related to the aging period, it is seen that the value judgments related to the elderly are handled with three dimensions; positive, negative and mixed. In Turkey, value judgments about elderly people are shaped in a religious-traditional frame, but it changes depending on sociocultural change. This study aims to reveal positive and negative value judgments about the elderly in Turkey from the perspective of religious sciences. In addition, this value judgments is analyzed in the context of theories of aging, social change and related literature.

Keywords: Old Age, Aging, Social Change, Value Judgments.

Giriş

Sosyoloji, sosyal hizmet, psikoloji, geriatri ve gerontoloji disiplinleri yaşlılık ve yaşlanma olgusunu farklı yönleriyle ele almaktadır. Ancak konuyla ilgili din bilimleri literatüründe hala büyük boşluklar bulunmaktadır. Bu çalışma bahsi geçen disiplinlerden istifade etmekle birlikte temel olarak meseleye din bilimleri açısından yaklaşmaktadır. Çalışma genel olarak yaşlılık, yaşlanma,

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü (abdullahince@sakarya.edu.tr)

toplumsal değer kavramlarını analiz etmekte, daha özel olarak da yaşlılarla ilgili toplumsal değerleri ve değer yargılarını din bilimleri perspektifi ile ele almaktadır.

1. Yaşlılık ve Yaşlanmanın Olgusal Boyutu

1.1. Yaşlılık ve Yaşlanma

Yaşlılık kronolojik, psikolojik, sosyolojik ve fizyolojik açıdan tanımlanabilen bir kavramdır. Ancak her halükarda yaşlılık, olgunlaşma sonucu, bireyin hayat tecrübeleri ile girdiği bir hayat evresini ifade etmektedir. Yaşlılıkta olgunlaşma ve yaşam deneyimleri sonucu ortaya çıkan bir güç ve potansiyelden bahsedebilmek mümkündür. Ancak fizyolojik açıdan bakıldığında yaşlılık, gerileme dönemi olarak nitelenebilir. Kur'an-ı Kerim de yaşlılığın bu yönüne dikkat çekerek, yaşlılığı öncelikle doğal fizyolojik, psikolojik bir süreç olarak ele almıştır. *"Allah sizi yarattı. Sonra sizi öldürecek. İçinizden kimileri de, bilgili olduktan sonra hiçbir şeyi bilmesin diye ömrünün en düşkün çağına ulaştırılır. Şüphesiz ki Allah hakkıyla bilendir, (her şeye)hakkıyla gücü yetendir"*.¹ Ayette ihtiyarlık çağını ifade etmek üzere kullanılan "erzeli'l umur" hayatın son evresi, fizyolojik ve psikolojik güç ve yetilerin kaybolmaya yüz tuttuğu zaman dilimidir.² Hz. Muhammed, yaşlılığı gerçekçi bir bakış açısı ile ele almış, yaşlılıktan ve onun getireceği olumsuzluklardan Allah'a sığınmıştır.³ Bir hadis-i şerifte "Allahım! Âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan Sana sığınırım"⁴ buyurulmuştur. Konuya gelişim evreleri açısından bakan Erikson, bebeklik dönemindeki temel güven duygusuyla, yaşlılık dönemindeki benlik bütünlüğünün birbirine eşdeğer olduğunu düşünür. Yaşlı fizyolojik olarak gerileme dönemindeyken, psikososyal olarak gelişimine devam etmektedir.⁵

Yaşlanma ve yaşlılık olgusu yaşlıların içinde yaşadıkları toplumla ilgilidir ve bağlamsal özellikler gösterir. Toplumsal güçler bu olgunun tanımlanmasında etkin rol oynarlar.⁶ Bu sebeple sosyal teoriler yaşlıların istatistiksel da-

1 en-Nahl, 16/70. *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Meali*, <http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nahl-suresi-16/ayet-70/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1> (02.12.2017).

2 Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da İhtiyarlık Çağının Değerlendirilişi," *Tabula Rasa* 3, sy. 7, (2003): 213-232.

3 Müslim, "Zikir," 75.

4 Buhârî, "Deavât," 38.

5 Fatma Öz, "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açından Gözden Geçirme," *Kriz Dergisi* 10, (2002): 17-28.

6 Anthony Giddens, *Sosyoloji*, haz. Cemal Güzel (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012), 226.

ğlımdan daha çok toplumsal konumu ve yaşlılık olgusunun sosyal değişimine odaklanmaktadır.⁷ Politik iktisat teorisi, yaşlılarla toplum arasında yapısal bir ilişki bulunduğunu savunur. Buna göre toplum yaşlılığı tanımlar, yaşlılık dönemi ile ilgili kurallar ve kurumlar inşa eder. Sembolik etkileşimcilik, toplumsal hayatta bir aktör olarak yer alan bireylerin, benliğini inşa ederken toplumu etkilediğini ve ondan etkilendiğini belirtir. Yaşlanmaya ilişkin davranışlar da geçmiş yaşantılarımızla yakından ilgilidir ve toplumsal bağlamda şekillenir.⁸ Böylece toplumsal kabuller, değerler, gelenekler, toplumun dini özellikleri yaşlılığın algılanışına etki eden unsurlar arasında sayılabilir. Yaşlılık algısına etki eden toplumsal zemin, yaşlıların bir toplumda nasıl algılanacağına ve yaşlıların kendini nasıl algılayacağına etki eder. Örneğin tarihsel süreçte Türk kültürünün biçimlenmesinde etkin bir unsur olarak İslam, yaşlı bireylerin nasıl tanımlanacağına varıncaya kadar etki etmiştir. Yaşlıları tanımlamak için kullanılan “kocakarı”, “koca”, “ak saçlı”, “ihtiyar” vb. kavramlar, yaşlılığın algılanışı hakkında fikir verebilecek kavramlardandır.⁹

Yaşlılığı biyolojik, ruhsal, kronolojik, sosyal, ekonomik ve patolojik yaşlanma şeklinde kategorilere ayırmak mümkündür.¹⁰ Ancak bu kategorileri birbirinden bağımsız ele almak kolay değildir. Kronolojik olarak yaş alan birey, fizyolojik görünümündeki değişime bağlı olarak psikolojik sorunlar yaşayabilmekte, bütün bunlar patolojik durumlara sebep olabilmektedir. Ekonomik olarak geliri düşen yaşlı bireyler, ruhsal sıkıntılar yaşayabilmekte, fizyolojik değişime bağlı olarak sosyal hayattan kendini geri çeken bireyler, bu durumdan psikolojik olarak etkilenebilmektedir. Diğer taraftan hayat tecrübesi artan yaşlılar, hayata daha geniş bir perspektiften bakabilmektedir.

1.2. Dünyada ve Türkiye’de Yaşlıların Demografik Değişimi

Dünya Sağlık Örgütü, yaşlılarla ilgili yaptığı bir sınıflamada yaşlılığı, 60-74 yaş arasında yaşlılık, 75-89 yaş arasında ileri yaşlılık, 90 ve üstünü ihtiyarlık olarak tanımlamaktadır.¹¹ Türkiye’de erken dönem literatüründe, yaşlılık 60 yaş

7 Murat Şentürk ve Reyhan Beyza Altan, “Giriş: İstanbul’da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması,” *İstanbul’da Yaşlanmak İstanbul’da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması* içinde, ed. Murat Şentürk, Harun Ceylan (İstanbul: Açılım Kitap, 2015), 19.

8 Aylin Görgün Baran, “Aile ve Yaşlanma,” *Aile Sosyolojisi* içinde, ed. Aytül Kasapoğlu ve Nadede Karkiner (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011), 148, 151.

9 Deniz Karakurt, *Türk Söylence Sözlüğü Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü*, e-Kitap (2011), <http://frpnet.net/TurkSoylenceSozlugu.pdf> (04.08.2017) 20, 133.

10 *Yaşlılık Süreci*, Milli Eğitim Bakanlığı Aile ve Tüketici Hizmetleri, 762SHD030, 2011: http://www.gencleremeslek.com/files/userfiles/files/Proje_kitap/Hasta_Yasli_Bakim/3-Ya%C5%9F%C4%B1%C4%B1k%20S%C3%BCreci.pdf (19.09.2017), 6-12.

11 *Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı*, (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2013, Yayın No DPT: 2741), 2.

ile başlatılmaktadır.¹² Ancak yakın dönemde dünyada ve Türkiye’de teknolojinin insan hayatını kolaylaştırması, sağlık yatırımları, yaşlı bakım hizmetleri, insanların sağlığını koruma ve iyileştirme konusunda bilinçlenmesi, ekonomik gelişmeler vb. unsurlara bağlı olarak, ortalama insan ömrü uzamış, doğumda beklenen yaşam süresi artmıştır. Bu sebeple artık yaşlılığı 65 yaş ile başlatmak daha uygun görünmektedir.¹³ Ancak bu tanımlamanın sonuçta, kültürel bağlamda şekilleneceği ve sübjektiflik içereceği ifade edilebilir. Örneğin, Türkiye’de yapılan bir araştırmaya göre, gençliğin 34.2 yaşında bittiği, 55 yaş sonrasının ise yaşlılık dönemi olduğu düşünülmektedir. Buna karşın Yunanlılar, yaşlılığı 68 yaşında başlatmaktadır.¹⁴

Ortalama insan ömrünün uzaması yaşlıların sayısını artırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 2015 yılı ile 2050 yılları arasında 900 milyon olan 60 ve üzeri yaş grubundaki bireylerin sayısının 2 milyar olması beklenmektedir.¹⁵ Bu rakamlar yaşlı nüfusun %12’den %22’ye çıkması anlamına gelmektedir. Ancak demografik değişimin gelişmemiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olması beklenmektedir. Buna göre, Fransa’da yaşlı nüfusun 150 yılda gösterdiği değişimin, Çin ve Hindistan’da 20 yılda gerçekleşmesi beklenmektedir.

TÜİK istatistiklerine göre, Türkiye’de yaşlı nüfus (65 ve üzeri yaş) 2012 yılında 5 milyon 682 bin 3 kişi iken, son beş yılda %17,1 artarak 2016 yılında 6 milyon 651 bin 503 kişi olmuş, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise %7,5 iken, %8,3’e yükselmiştir. Mevcut veriler Türkiye’nin, dünya nüfusuna göre ortanın üstü bir noktada olduğunu ancak zaman içerisinde Batı ülkelerine benzer bir grafik ortaya çıkaracağını göstermektedir. Buna göre 2016 yılında dünya nüfusunun %8,7’sini yaşlı nüfus oluştururken Türkiye’de bu oran %8,3’tür.¹⁶

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de doğum oranlarının düşmesi, yaşlıların gelecekte topluma getirecekleri yükler konusunda çeşitli endişeler doğurmaktadır.¹⁷ Yaşlı sayısının istatistiksel artışı, sosyal güvenlik kurumlarının yükünü artırmış, yaşlılarla ilgili politikalar daha acil bir konuma yükselmiştir.

12 Bkz. İsmail Tufan, *Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu* (Antalya: Geroyay, 2007), 88.

13 Harun Ceylan, “Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı,” *Modern Hayat ve Yaşlılık* içinde, ed. Harun Ceylan (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2015), 28.

14 Kenan Çayır, “Yaşlılık / Yaşa Dayalı Ayrımcılık,” *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde, der. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan (İstanbul: İstanbul Bilgi Ün. Yay., 2012), 165.

15 World Health Organization, <http://www.who.int/features/factfiles/ageing/en/>, (29.07.2017).

16 Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistiklerle Yaşlılar*, Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/Pre-HaberBultenleri.do?id=24644> (12.06.2017).

17 *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Yaşlanma*, Kalkınma Bakanlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Yayın No: KB: 2900: ÖİK: 740, (Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 2014), 8.

Bütün bu gelişmeler sonucunda, yaşlılık bireysel bir problem olmaktan çıkmış, sosyal bir probleme dönüşmüştür. Diğer taraftan, artık Türkiye'nin genç nüfusa sahip bir ülke olduğu kabulü sorgulanabilir, hatta reddedilebilir bir olguya dönüşmüş durumdadır. Gelişmiş Batı ülkeleriyle Türkiye'nin farkı nüfusunun genç olması değil, sadece orantısal farklılıklardır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun demografik değişiminin daha hızlı olduğu dikkate alındığında, aradaki istatistiksel farkın kısa zamanda kapanacağı öngörülebilir bir durumdur.

1.3. Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Yaşlılık Olgusunun Değişimi

Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısı yaşlılara saygı, sevgi, merhamet, hürmet gibi duygularla yaklaşılmasını telkin eder. Yaşlıların elini öpmek, yaşlıların bilge kişiler olarak görülmesi ve akıl danışılması, yaşlılar başlamadan yemeğe başlanmaması, ev içinde ve sosyal ortamlarda başköşenin yaşlılara verilmesi, yaşlıların Türk toplumundaki önemini ve değerini gösteren toplumsal uygulamalardır. Eski Türk geleneklerinde yaşlılara gösterilen saygının İslam'ın kabulü ile daha ileri bir noktaya taşındığı ifade edilebilir. Kur'an-ı Kerim'de yaşlılara gösterilmesi gereken hürmet, İsra suresinin 23. ayetinde şu şekilde ortaya konmaktadır; *"Rabbin Ondan başkasına kulluk etmemenizi ve anne-babaya iyilikle davranmayı emretti. Şayet onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlılığa ulaşırsa, onlara -Öf- bile deme ve onları azarlama; onlara güzel söz söyle."*¹⁸ Bu ayette ifadesini bulan temel yaklaşıma göre, ailenin doğal bir parçası olan yaşlılara, yakınları şefkatle muamele etmelidir.

Modern bakış açısı, yaşlının aktif yaşamdan çekildiğini varsaymaktadır. Bu varsayımdan yola çıkan yaşlanmanın modernleşmesi kuramı, toplumlar modernleştikçe yaşlıların statüsünün değiştiğini varsayar.¹⁹ Bu bakış açısının artık Türkiye'de de yaygın bir kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak, eski dönemlerde yaşlının sözünün daha çok dinlenmesi, deneyimlerinden faydalanılması ve otoritesi bugünden daha fazla önemsenirken, günümüzde durum farklılaşmaktadır. Bunun en temel sebeplerinden biri popüler kültür unsurlarında ve medyada, gençlik ve değişime yapılan vurgudur. Böylesi bir kültürel zemin yaşlılığı, değişimin karşıtı olarak konumlandırılmakta, bu vurgu da yaşlının eskimiş, geri kalmış olarak algılanıp, öneminin azalmasına yol açmaktadır.²⁰

Türk-İslam kültürünün önceliklerine göre biçimlenen aile yapısı, yaşlılığı önemsenen bir sosyal kategori olarak görmesine rağmen, değişen sosyoekonomik koşullar ve modernleşmenin etkisiyle, Türk aile yapısında da önemli değişiklikler olmuştur. Bu bağlamda, geleneksel geniş aile düzeni değişmeye

18 el-İsra 17/23.

19 Şentürk ve Altan, "İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu," 19.

20 Görgün, "Aile ve Yaşlanma," 135.

başlamış, günümüzde ortaya çıkan ekonomik anlayış, yönelim ve gereklilikler, kadının evin dışında çalışma hayatına katılmasını gerektirmiştir. Bunun yanında aileler yaşamlarını daha sınırlı mekânlarda sürdürmek zorunda kalmış, kırdan kente göç sonucu, kırdaki yaşlıların yalnızlığı ortaya çıkmıştır.²¹ Aile yapısındaki değişme, sosyokültürel yapıyı da etkilemiş, yaşlının aile içindeki yeri ve konumu belirli ölçüde değişmiş, yaşlı kimi zaman bir yük olarak algılanabilmiştir.

Yaşlılığın soyut bir değer olarak tanımlanabileceğini belirten Çetin Dağdelen,²² sosyoekonomik ve kültürel değişme sonucu, geleneksel toplum yapısında yaşlılık değerine yüklenen anlam ile tüketim toplumlarında yüklenen anlamların farklı olduğunu belirtmektedir. Buna göre, yaşlılık değeri tüketilmekte, yaşlılık arzu edilmeyen bir olguya dönüşmektedir.

2. Toplumsal Değer

Değer, farklı bilimsel disiplinler açısından farklı tanımlanan, oldukça geniş bir kavramdır. Felsefi açıdan “öznenin ilgili nesnenin kendi kişisel amacı ve eylemleriyle olan ilişkisini ifade etmek üzere, ona, diğer niteliklerine ek olarak sonradan eklediği bir nitelik” olarak tanımlanmaktadır. Ahlakın konusu olarak değer iyi ile kötünün ayırımını ortaya koyduğundan olması gerekenle olmaması gerekeni tanımlar.²³ Bu açıdan değerler, bireyin inançlarını, duyguyu ve heyecanını, tercih ve davranışlarını etkileyerek insan hayatında önemli bir yer tutar.²⁴

“Sosyolojik olarak değerler, grup veya toplumun, kişilerin, örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyokültürel nesnelere önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan ölçütlere” dayalı olarak tanımlanabilir. Toplumsal olarak değerler kültür ve topluma anlam verir. Bu sebeple toplumsal değerler paylaşılar, ciddiye alınır²⁵ ve üzerinde genellikle uzlaşma söz konusudur.

Değerler, tutum araştırmalarında insanların etik ya da uygun davranışlarla ilgili doğru, yanlış, istenilir olan ve olmayan davranış hakkında taşıdıkları fikirleri gösteren²⁶ kültürel anlam haritalarıdır. Değerlerin “toplumsal değer” kategorisinde tanımlanabilmesi, onların öznel boyutu aştığını, kolektif bir özellik kazandığını, toplumun büyük bir kısmı tarafından kabul edildiğini

21 *Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı*, 59.

22 Merve Çetin Dağdelen, “Tüketim Kültürüne Alternatif Bir Yaklaşım: Yaşlılık Değerinin Tüketimi,” *Journal of International Social Research* 10, sy. 49 (2017): 292.

23 Ahmet Cevzici, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Paradigma, 2000), 221.

24 Ali Karababa, “Kuramsal Temelde Değer,” *Değerler ve Değerler Psikolojisi içinde*, ed. Bülent Dilmaç Hasan ve Hüseyin Bircan (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014), 1.

25 Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi (Ankara: Anı Yayıncılık, 2002), 147-148.

26 Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim Sanat, 1999), 134.

göstermektedir.²⁷ Temel toplumsal değerlerin kalıcılık ve paylaşılma eğiliminde olması, değerlerin toplumsal istikrar ve bütünleşmeye katkısını gösterir.²⁸ Bu yönüyle değerler toplumsal yapıya rengini veren ahlaki, sosyal ilkelere yansır. Değerler üzerine yapılacak incelemeler birey ve toplumu anlamada, sosyal yapı çözümlenmesinde, davranış örüntülerini ortaya koymada müracaat edilebilecek alanların başında gelmektedir.²⁹ İster açık ister kapalı hangi davranış örüntüsü incelenirse incelenir, toplumda yürürlükte olan değerlerin incelenmesi gerekir.³⁰ Farklı toplumsal yapılara ilişkin değer incelemeleri, toplumsal yapıların karşılaştırılmasında araştırmacılara kolaylıklar sunmaktadır.³¹ Çünkü bir toplumun değerlerini bilmek, o toplumun önceliklerini, tepkilerini, toplumsal yönelimi konusunda fikir sahibi olmak anlamına gelmektedir.

Değerlerin sosyolojik açıdan incelenmesi, birey, grup, toplumsal hedef ve sosyo-kültürel sembollere verilen önemi ortaya koymaktadır.³² Bu sebeple, toplumsal yapıyı oluşturan bütün unsurların temelinde değerler sisteminin olduğunu ifade etmek olası görünmektedir. Toplumsal olarak paylaşılan değerlerin aktörler tarafından anlamlandırılıp yorumlanması da yine değer sistemleri ile ilişkilidir. Dolayısıyla değer incelemeleri, bir toplumsal yapının analizi için en önemli unsurlardan biridir.³³

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde değerler, tarihsel süreçte şekillenen, toplumların yüzyıllar süren birikimiyle sosyal hafızasını yansıtan kültürel ürünlerdir. Değerler yaygın bir şekilde kabul gören kültürel, sosyal unsurlar olarak normlara kaynaklık eder, birey ve grupların sosyal davranışlarına, seçimlerine rehberlik edip yol gösterir. Birey-toplum etkileşimi açısından değerlendirildiğinde değerler, sosyalleşme sürecinde toplumsal düşünüşün, davranış kalıplarının bireylerce benimsenmesi sürecidir. Bu açıdan toplumsal değerler, temel olarak çocukluk ve gençlik döneminde bireylerce öğrenilir ve benimsenir.³⁴

İşlevleri açısından bakıldığında toplumsal değerler, birey ve toplumu ortak bir noktada birleştirir, birlikte yaşamının zeminini oluşturur, bireylerin toplumsal uyumunu destekleyerek birlikte yaşamının kalitesini artırır. De-

27 Ayşe Canatan, "Toplumsal Değerler ve Yaşlılar," *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* 1, (2008): 63.

28 Arif Korkmaz, "Değerler Sosyolojisi," *Toplum Bilimleri Dergisi* 7, sy. 14 (2013): 54.

29 Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 134.

30 Fichter, *Sosyoloji Nedir*, 151.

31 Nazmi Avcı, *Toplumsal Değerler ve Gençlik* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007), 3.

32 Canatan, "Toplumsal Değerler ve Yaşlılar," 63.

33 Ertan Özensel, "Sosyoloji ve Değer," *Değerler ve Değerler Psikolojisi* içinde, ed. Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014), 71.

34 Canatan, "Toplumsal Değerler ve Yaşlılar," 64-65.

ğerlerin önemsendiği bir toplumsal yapıda, sosyal problemlerin daha az olması beklenir. Böylelikle toplumsal değerler, bireylerin içsel huzuruna da katkı sağlar.³⁵

2.1. Toplumsal Değer Yargıları

Toplumsal değerler, tek başına pozitif anlamlar içeren, güçlü, kalıcı ve bütünlüştürücü bir özellik taşıır. Ancak değerlere göre belirli ölçüde yüzeysel, fazla emin olunmayan, değişkenlik gösterebilen kanıları yansıtan tutumlar arasında ayırım yapılmaktadır. Buna göre toplumsal değerlerde belirli bir homojenlik ve tutarlılık aranmaktadır.³⁶ Değer, bir ölçüde sorgulanamaz üst bir hiyerarşik kategoridir. Bu sebeple bir olayı, düşünceyi, davranışı vb. değerli ya da değersiz bulmak ona olumlu ya da olumsuz anlam yüklemektir. Ahlak için de benzer bir yaklaşım söz konusu edilebilir. İslami literatürde hulk ve ahlak terimleri hem iyi huyları hem de kötü huyları ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır.³⁷ Ancak toplumsal açıdan kavram incelendiğinde “ahlaklı” ve “ahlaksız” tanımlaması; iyi ahlakın gerektirdiği şekilde davranmak ya da davranmamak üzerine yapılmaktadır.

Sosyal değerler mutlak değildir.³⁸ Her ne kadar genel kabul görseler de, değerlerin kaynağı, değerlere verilen önem vb. açısından bakıldığında değişkenliği ve göreceliliği söz konusu olabilir. Bu anlamda hem farklı toplumsal sınıf, kategori farklılıkları açısından hem de değerler hiyerarşisine verilen önem açısından aynı değerler farklı toplumsal kategori ve sınıflarda farklı anlamlara gelebilmektedir. Üzerinde bütünüyle anlaşma sağlanamamış, belirli ölçüde sübjektiflik içeren olguları değer yargıları olarak ifade etmek mümkündür. Değer yargıları aynı zamanda toplumsal açıdan değerler karşısındaki tutumları ortaya koymaktadır. Bu sebeple özü itibarıyla değerli olan bir şeyi bazı toplumlar değerli ya da değersiz bulabilmektedir.

Toplumsal değerlerin ve buna bağlı olarak gelişen toplumsal değer yargılarının gündelik hayatı önemli ölçüde biçimlendirdiği ifade edilebilir. Zira gündelik hayatta bireyler, her davranışı tekrar tekrar muhakeme etmek yerine alışıldık değer, tutum ve kabuller ile temellendirirler. Bireysel olarak her davranışı zihinsel bir muhakeme sürecinden geçirmeye zaman da bulamazlar. Çünkü gündelik hayat insanın düşünme ve muhakeme etme süresini daraltmaktadır. Ancak gündelik hayatta, her bireyin toplumsal davranışını or-

35 Karababa, “Kuramsal Temelde Değer,” 6-7.

36 Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 134.

37 Mustafa Çağırıcı, “Ahlak,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 2 (Ankara: TDV Yay., 1989), 1.

38 Fichter, *Sosyoloji Nedir*, 158.

taya çıkararak ve yönlendiren amaçlar, inançlar, değerlerden ve değer yargılarından söz etmek mümkündür.³⁹ Bu olgu aslında gündelik pratiklerin temelini oluşturan davranışların “neye dayandığı” konusunda belirli bir kabulün varlığını da göstermektedir.

Toplumsal değer yargıları, gündelik yaşamda yaşlı bireylerin yaşlılıkla ilgili toplumsal değer yargılarına verdikleri anlam açısından da incelenebilir. Yaşlanma kuramları içerisinde sosyal fenomenoloji, yaşlılık olgusunun açıklanmasından ziyade, yaşlı bireylerin gündelik hayat bağlamında, toplumsal yaşama verdikleri anlamları incelemeye odaklanmaktadır.⁴⁰

2.1.1. Yaşlılarla İlgili Toplumsal Değer Yargılarını Belirleyen Bir Unsur Olarak Yaşçılık

Yaşçılık “toplum hiyerarşisinde yaşı merkeze koyan ve bazı yaş gruplarındaki kişilerin belirli konularda diğerlerine göre ikincil olduğunu ileri süren toplumsal hiyerarşi yöntemi”dir.⁴¹ Bu anlayış bir kişi ya da grubun fiziksel veya zihinsel yetenekleri konusunda stereotipleşmiş varsayımları öngörür.⁴² Buna göre yaşlılık bağlamında yaşçılık, insanlara karşı ayrımcı bir tutumu benimsemek ve aşağılayıcı bir dili kullanmak anlamına gelmektedir. Dünyada ve Türkiye’de yaşlılığa ilişkin kalıp yargıların niteliğine bakıldığında, yaşlılığın olumsuz bakış açısıyla resmedildiği görülmektedir. Bu kalıp yargıların yansımalarını şifahi kültürde yer alan yaşlılarla ilgili atasözleri, deyimler vb. de görmek mümkündür. Batı literatüründe yaşçılık olarak ortaya çıkan bu olgu, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin ardından gelen üçüncü bir ayrımcılık türüdür.⁴³ Yaşçılığın toplumsal yansımalarına bakıldığında, insanlar cinsiyetleri, inançları sebebiyle ayrımcılığa uğrayabildikleri gibi iş yaşamı başta olmak üzere çeşitli konularda yaşlı olmaları sebebiyle ayrımcı davranışlarla karşılaşmaktadırlar. Bazı insanlar diğerleri tarafından ‘yaşlı’ buldukları için bir işe kabul edilmemekte ya da iş akdine son verilmektedir.⁴⁴

Batıda, yaşçılığın teorik temellerine inildiğinde birkaç unsurun öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi “Gençler yaşlılardan nefret eder.” kabulüdür. Bu anlayışa göre, yaşlılar güçsüz ve işe yaramaz insanlar olarak tanımlanarak gençlere ölümü anımsatırlar. Dolayısıyla gençler yaşlılardan nefret ederler. İkinci olarak, gençlik kültürünün sürekli vurgulanması, kültürel yapının romanlarda, televizyonda, sinemada, reklamlarda sürekli seksi olmayı

39 Süleyman Hayri Bolay, “Değerlerimiz ve Günlük Hayat,” *Dem Dergi* 1, sy. 1 (2007).

40 Şentürk ve Altan, “İstanbul’da Yaşlıların Mevcut Durumu,” 27.

41 Ömer Demir, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, <http://omer-demir.net/sosyal-bilimler-sozlugu/> (05.08.2017).

42 Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 812.

43 Şule Yüksel Özmen, “Türk Kültüründe Yaşlının Yeri ve Medyayla Yaşlılığın Değişen Konumu,” *Millî Folklor* 25, sy. 100 (2013): 111-112.

44 Çayır, “Yaşçılık,” 164.

ve güzel olmayı vurgulaması bu ayrımcılığın temelini oluşturur. Zira güzel ve seksi olmanın en önemli özelliği de genç kalmak, bu gerçekleştirilemiyorsa genç görünmektir. Bu algının sonucu olarak, yaş arttıkça fiziksel görünümün değişmesi, yaşlıların kendine güvenlerinin azalmasına sebep olabilmektedir. Üçüncü temellendirme de verimlilik ve ekonomiyi merkeze alarak, yaşlıların ekonomik verimliliğinin gençlere göre daha az olduğunu, yaşlıların işe yaramaz ve verimsiz olduğunu varsayan yaklaşımlardır. Buna göre yaşlılar üretici değil tüketici olarak tanımlanmaktadır. Orta yaşlılar ve gençler, yaşlı ve çocukların yükünü taşıırken, çocuklar geleceğin potansiyel üreticileri olarak yaşlılara göre daha pozitif bir algıya sahiptir. Yaşlılığı besleyen bir unsur olarak dördüncü neden, bir ölçüde yaşlanma dönemine ilişkin araştırmaların, örnekleme ile ilgilidir. Türkiye’de yaşlanma süreci ile ilgili yapılan araştırmalarda, daha çok huzurevi-bakımevi örnekleme kullanmakta ve diğer yaşlılar çok fazla göz önünde bulundurulmamaktadır.⁴⁵ İnce,⁴⁶ bu konuya dikkat çekerek, yaşlanma sürecine ilişkin çalışmaların genellikle huzurevi-bakımevi merkezli olması sebebiyle sosyal gerçekliği yeterince yansıtmadığını ifade etmektedir.

Yaşlılığın bir yansıması olarak, yaşlıların medyada temsili ele alındığında; Amerika’da yaşlıların televizyonda yeteri kadar yer almadığı, yaşlıların büyük ölçüde olumsuz bir imaj ile sunulduğu görülmektedir. Türkiye’de televizyon dizilerinde ise yaşlıların, “Türk kültürünün yaşlılara yüklediği kavramlar doğrultusunda veya stereotipleştirerek” sunulduğu görülmektedir. Bazı dizilerde, geleneksel bakış açısına uygun olarak kendisine danışılan, hürmet edilen, eli öpülen bireyler olarak sunulduğu; ancak her halükarda yaşlıların “dinlenmeye çekilmiş, huzur ortamında, gündelik sorunlardan ve gündelik hayattan uzak, sosyal ilişkileri sınırlanmış, münzevi bir hayat içinde” gösterildiği dikkat çekmektedir. Bazı dizilerde ise yaşlılar, gençleri anlamayan, tembel, anlayışsız, fizyolojik ve psikolojik olarak yetersiz, bir kenara geçip ölümü bekleyen kişiler olarak sunulmaktadır.⁴⁷

Yaşlılığın farklı bir görünümü olarak, yaşlılığa ilişkin değer yargılarının tüketim nesnesi olarak ele alınmasına da değinilmelidir. Buna göre modern dönem yaşlıları eksik üretici oldukları gerekçesiyle dışlarken, postmodernlik onları eksik tüketici olmamaları koşuluyla kabul etmiştir.⁴⁸

45 Nesrin Çilingiroğlu ve Simge Demirel, “Yaşlılık ve Yaşlı Ayrımcılığı,” *Türk Geriatri Dergisi* 7, sy. 4 (2004): 5; Özmen, “Türk Kültüründe Yaşlının Yeri,” 113.

46 Abdullah İnce, “Yaşlanma Sürecinde Dini Hayat (Sakarya İli-Merkez İlçeler Örneği)” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012), 119.

47 Özmen, “Türk Kültüründe Yaşlının Yeri,” 114-116; Nuran Akdemir v.dğr., “Yaşlı Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı,” *Turkish Journal of Geriatrics* 10, sy. 4 (2007): 217.

48 Bkz. Cengiz Yanıklar, *Tüketimin Sosyolojisi* (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2006), 190; Zygmunt Bauman, *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, çev. Ümit Öktem (İstanbul: Sarmal Yayınevi,

Yaşlı ayrımcılığının, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde yaşlılarla ilgili sosyal politikalar üzerinde etkili olan yaşlanma teorileri ile meşrulaştırıldığı, örneğin çözülme teorisinin yaşlıların tecrit edilmesine zemin hazırladığı ileri sürülmüştür. Buna göre bu teori bahsi geçen ülkelerde yaşlılıkla ilgili politikaların belirlenmesinde etkili olmuş, Amerikan toplumunda yaşlıların marjinalliği ile ilgilenmekten ve bu olgu ile yüzleşmekten kaçınmak için kullanılmıştır. Aynı şekilde İngiltere'de, yaşlılar için gerçekleştirilen sosyal hizmetlerin diğer hizmetlerden ayrı tutulmasına sebep olmuş, yaşlı sağlığı için hizmet veren binalar hastane merkezlerinden uzağa konmuş, mümkünse yaşlılar için en eski binalar tahsis edilmiştir.⁴⁹

Bir ayrımcılık türü olarak yaşlılığın, yaşlılık algısına, yaşlıların toplumsal hayattaki yeri konusundaki algılara ve yaşlılarla ilgili toplumsal değer yargılarına etki eden unsur olduğu görülmektedir.

3. Toplumsal Değişme Süreci ve Değer Yargılarının Değişimi

Sosyal değişme, farklı zaman dilimlerinde, sosyal yapı unsurlarında ortaya çıkan nicelik ve nitelik farklılaşması olarak tarif edilebilir. Sosyal değişme, nüfusun demografik yapısında, sosyal tabakalaşma sistemlerinde yerleşme biçimlerinde görülebilir.⁵⁰ Sanayi devrimi ile hız kazanan toplumsal değişme, geleneksel üretim biçimleri, sosyal yapı, toplumsal kontrol mekanizmaları, toplumsal rol ve statülerin algılanışı vb. hususlarda ciddi sonuçlar doğurmuştur. Avrupa'da felsefi kökenleri Aydınlanma Dönemine kadar götürülebilecek değişme olgusu, toplumsal alanı büyük oranda biçimlendiren ve değer inşa eden kilisenin statü ve rolünün keskin biçimde sınırlandırılmasına yol açmıştır.⁵¹

Hızlı toplumsal değişme sürecinin artık reddedilemeyecek bir gerçek halini aldığı, teknolojik gelişmelerin, sosyal hareketliliğin, küreselleşme süreçlerinin baskın bir unsur olarak kendini hissettirdiği modern dönemde, maddi kültür unsurlarının değişimi değerlerin değiştiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda modern dönemde, tıp teknolojisi, bilim ve teknoloji alanındaki değişmeler, örgün eğitim ve kentleşme; yaşlıların modern toplumdaki statülerinin sarsılmasına, yaşlıların deneyimlerinin anlamını yi-

1999), 22 vd.; Yaşar Çabuklu, "Yaşlılık? Modern Edilgin Emeklilikten Postmodern Aktif Tüketiciğe Yaşlılık" (2012), <http://isyananarsi.blogspot.com.tr/2012/02/yasllik.html> (28.07.2017).

49 Görgün, "Aile ve Yaşlanma," 145.

50 Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)* (İstanbul: Der Yayınları, 2012), 220.

51 Mustafa Gündüz, "Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Yeni Değerler ve İdeal Tipler," *Değerler ve Eğitimi-II*, ed. Recep Kaymakcan v.dğr. (Ankara: Dem, 2015), 805.

tirmesine, yaşlıların marjinal bir grup olarak algılanmasına ve sosyal dışlanmaya maruz kalmasına sebep olmuştur.⁵² Bu kabullerden yola çıkan modernleşme kuramı, yaşlıların rol ve statüsünün teknolojik ilerlemelerle ters orantılı olduğunu savunmaktadır.⁵³

Toplumsal değişme, sosyal gelişme ve ilerleme gibi kavramlardan farklı olarak değer yüklü olmayan, nötr bir kavramdır.⁵⁴ Değerler bağlamında düşünülduğünde, değerlerin değişimi her zaman negatif bir durum olarak algılanamaz. Hızlı toplumsal değişme süreçleri, değişimin hızını yakalayamayan toplumsal grup ve yapılarda olumsuz şekilde algılanabilmektedir. Bu bağlamda değerlerin değişimi, değer buhranı, çağımız da, değer bunalımının yaşadığı bir çağ olarak görülmektedir. Aydınlanma ile felsefi temelleri ortaya çıkan sosyal değişme sürecinin, skolastik bakış ile biçimlenmiş geleneksel-dinsel yapıları ikincil konuma düşürmesi, sekülerleşme teorilerinin, dinsel-geleneksel yapıları ideolojik bir bakışla toplumsal hayatta pasif bir konuma yerleşirmesi değerlerin değiştiği tartışmalarına haklılık kazandıran unsurlardır. Ancak her halükarda değerden arınmış olarak nötr bir kavram olan değişmeyi negatif bir süreç olarak tanımlamak mümkün değildir.

Toplumsal değişme sürecinde, eski değerlere yönelik his ve heyecan dalımları ve azalmaları, bazı değerlerin cazibesini yitirmesine ve değişmesine sebep olur, sosyal çatışmaları beraberinde getirir. Bu aşamada, mevcut değerlerle uyuşmayan değerler reddedilebilir, eski değerlerle yeni değerler arasında bir mücadele söz konusu olabilir ki bu da toplumsal bütünleşmede sorunlar ortaya çıkarır. Bu durum bir tür anomi olarak görülebilir. Bireylerin yeni değerlerle uyuşması halinde ise uyum gerçekleşir. Ancak değişim ne kadar sürekli olursa olsun, değerlerdeki süreklilik ve yaygınlık, toplumun yapısı, duygu dünyası ve inanç bağıyla iç içe geçmiş olması sebebiyle, değerler üzerinden değişime karşı dirençle karşılaşmak sık rastlanan bir durumdur.⁵⁵ Sosyal gruplara mal olmuş kalıp yargı ve davranışların değişmesindeki zorluk, değerlerin süreklilik ve yerleşiklik özellikleriyle ilgilidir.

Yaşlılarla ilgili toplumsal değerlerin değişmesi, yaşlının kendini algılamasına ve toplum tarafından algılanmasına etki etmektedir. Diğer bir deyişle yaşlılık olgusu, yaşlıların toplumsal konumu sosyokültürel değişmeden bağımsız ele alınamaz. Toplumsal yapı, geleneksel-dini kültür unsurlarının başkın olduğu bir toplumsal yapıdan modern bireysel kültürün hâkim olduğu

52 Victor, 2005'ten nakleden: Görgün, "Aile ve Yaşlanma," 147; Görgün Baran, "Yaşlılıkta Sosyal Dışlanmanın Toplumsal Boyutu," *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2* içinde, ed. Velittin Kalınkara (Ankara: Nobel Yayınları, 2016), 108.

53 Velittin Kalınkara, *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2011), 35.

54 Erkal, *Sosyoloji*, 221.

55 Yılmaz Ersoy, *Değer Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu* (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2012), 133-137.

bir sosyolojik yapıya doğru yönelmiş yaşlı, yaşlılık, ihtiyarlık gibi kavramlar anlam kaybına uğrar. Bu da yaşlılarla ilgili sosyal politikalara etki eder. Buna göre, yaşlılara yönelik olumlu politikalar üretmek, ülkelerin gelişmişlik seviyesinden daha çok geleneksel yapısı ile ilgilidir.⁵⁶

4. Türkiye'de Yaşlılarla İlgili Toplumsal Değer Yargıları

Sosyal problem, “sosyal değerler düzlemi ile sosyal davranış düzlemi arasındaki fark” olarak tanımlanır ve toplumsal bir olgunun değerindeki değişimi ve değişimden rahatsızlık duymayı içerir. Bir olgunun sosyal problem olarak tanımlanabilmesi için memnun kalınmayan bir durumdan hareketle çözüm isteği içermesi, gelecekte ortaya çıkabilecek durumlardan kaygı duyulması gerekir.⁵⁷ Sosyal yapılandırıcılık, yaşlanmanın bir sosyal problem olarak tanımlanmasında kültüre ve toplumsal yapıya dikkat çekerek, bireyin deneyimlerinin sosyokültürel etkenlerce biçimlendiğini savunur.⁵⁸ Buna göre, yaşlılığın bir sosyal sorun olarak tanımlanması, çağdaş toplumların, teknolojiye ayak uydurmak için, gençliği ve aktif yaşamı ön plana çıkararak yaşlılığı, bunun dışında bir olgu olarak tanımlamasıyla ilgilidir.⁵⁹ Yaşlılığın sosyal problem olarak tanımlanması⁶⁰ belirli bir negatiflik içerse de, toplumsal ve akademik ilgiyi hak eden bir olguya işaret etmektedir. Bu anlamda Türkiye'de yaşlılık, bir sosyal problem olarak ele alınmayı hak etmektedir.

Yaşlılık aktivite kuramı açısından sosyal bir sorun olarak tanımlanmakta, başarılı yaşlanma aktif kalmaktan geçmektedir.⁶¹ Ancak “aktivite” kavramının dönemsel olarak farklı bir içerik kazanması, bu konuda eleştirileri beraberinde getirmektedir. Buna göre “aktivite” ilk etapta fiziksel aktivite ve dinçliği çağrıştıran bir kavram olurken, postmodern dönemde boş zaman aktiviteleri bağlamında tüketimle eş değer görülebilmektedir.

Türkiye'de yaşlılık dönemi ile ilgili bazı çalışmalar yaşlılarla ilgili değer yargılarının bu teorik çerçeveyi destekleyecek şekilde biçimlendiğini göstermektedir. Bir araştırmada, Türkiye'de toplumun yaşlılara ve yaşlılığa karşı %84 olumlu, %13,3 olumsuz, %2,7 çok olumlu bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir.⁶² Ancak bazı çalışmalarda yaşlılar üretmeyen, sağlık sorunları bulunan, başkasına bağımlı, değişime kapalı, sosyal ilişkileri zayıf, mutsuzluk

56 Kalınkara, *Temel Gerontoloji*, 87, 109.

57 Fichter, *Sosyoloji Nedir*, 157.

58 Şentürk ve Altan, “İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu,” 26.

59 Meryem Bulut, “Kültürel Bağlamda Yaşlılık,” *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* içinde, ed. Hasan Bacanlı ve Şerife Işık Terzi (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 404.

60 Tufan, *Türkiye Yaşlılık Raporu*, 27.

61 Şentürk ve Altan, “İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu,” 22.

62 Mehmet Aközer v.dğr., “Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması,” *Aile ve Toplum* 7, sy. 27 (2011): 113.

ve yalnızlık eksenli bir çerçevede ele alınmaktadır.⁶³ Yaşlılarla ilgili toplumsal değer yargıları, bazen önyargılara dayalı toplumsal ayrımcılığa varan farklı sebeplere dayanmaktadır. Dönümcü'ye göre⁶⁴ yaşlıların görece yoksul olmaları, günlük yaşamlarını geçirmede yetersiz olmaları, bağımlı yaşamaları, fiziksel ve entelektüel fonksiyonlarının azalması gibi sebepler, Türkiye'de yaşlı ayrımcılığının sebepleridir. Ancak bunların çoğu önyargılara dayalı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir başka çalışmada bireylerden yaşlılık olgusunu tek bir kelime ya da cümle ile tanımlamaları istenmiştir. Çalışma sonucunda bireylerin yaşlılıkla ilgili olumlu ifadelerinin dört kategoride ortaya çıktığı görülmüştür. Bunlar; emeklilik, boş zamanların artması, tecrübe ve saygı görmedir. Olumsuz ifadelerin ise fiziksel yetersizlikler, muhtaçlık ve yalnızlık olarak üç şekilde kategorize edildiği görülmüştür.⁶⁵

Örnek çalışmalarda da görüldüğü gibi yaşlılık, bazen bir değer bazen de bir sorun olarak tanımlanmakta, genel olarak olumsuz, olumlu ve karma olarak tasnif edilebilmektedir.⁶⁶ Ancak Türkiye'de yaşlılarla ilgili değer yargıları, bazen ön yargılara göre biçimlenebilmektedir. Yaşlılarla ilgili karma değerler pozitif ya da negatif değer yargısı içermeyen olgusal yönü ağır basan değer yargılarıdır. "Yaşlıların bakımını aile sağlar", "yaşlılık hayatın en zor dönemidir", "yaşlılar hassaslaşır" vb. olarak ifade edebileceğimiz bu değer yargıları bu çalışmanın dışında kalacaktır.

4.1. Bir Değer Olarak Yaşlılık: Yaşlılıkla İlgili Olumlu Değer Yargıları

Türkiye'de yaşlılığa ilişkin olumlu değer yargılarının öncelikle dini-geleneksel bir çerçeve içerisinde anlam kazandığı ifade edilebilir. Türk kültürünün yaşlılığı bir kategori olarak önemsemesi, göçebe hayat biçiminin şifahi kültürü öne çıkarması, yaşlıları önceleyen bir otorite anlayışının etkilerini uzun süre sürdürmesi, dini açıdan bakıldığında İslam'ın ana-baba ve yaşlılar ile ilgili sayısız emir ve tavsiyeleri bu çerçevenin oluşmasına etki etmiştir. Ancak sosyal değişme süreci ile bu çerçeve belirli ölçüde yıpranmış ve değişmiştir. Bir çalışmaya göre katılımcılar, yaşlılığın "iyi bir şey olduğunu", "kendine

63 Tufan, *Türkiye Yaşlılık Raporu*, 89; Mithat Durak, "Yaşlılık Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim," *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* içinde, ed. Hasan Bacanlı ve Şerife Işık Terzi (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 282.

64 Şadiye Dönümcü, "Yaşlılıkta Üretmek: Kendini Sürekli Yeniden Yaratmak," *Yaşlılıkta Verimlilik Konulu Panel Sunumu* (2007): <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/yasliureten.htm> (02.08.2017).

65 Canan Gönüllü Taşkesen, "Kırsal ve Kentsel Alanlarda Yaşlanma, Yaşlılık ve Yaşlılar: Denizli İli Örneği," *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (2017): 112.

66 Kalınkara, *Temel Gerontoloji*, 24.

göre iyilikleri" bulunduğunu belirtmiştir. Bu katılımcılar yaşlılığı "tabii" olarak değerlendirmektedir.⁶⁷ Bir başka çalışmada da katılımcılara göre, yaşlılığın olumlu yanları tecrübe, geniş bir aileye sahip olmak ve dini duyguları daha derin yaşamaktır.⁶⁸

Geleneksel toplum yapısının otorite anlayışı, bilginin hiyerarşik düzeni, yaşlıyı akıl danışılan bir kişi olarak konumlandırmaktadır. Bilginin otoritesi olarak konumlanan yaşlılar, karar verme yetkisini de elinde bulundurmaktadır. Bu anlamda yaşlılığa ilişkin tutumlar içerisinde öne çıkan unsurlardan biri tecrübedir.⁶⁹ Tecrübe sahibi yaşlılar, hayat boyu edindikleri bilgi ile topluma, yeni nesillere rehberlik etmekte ve saygıya layık görülmektedir.

Yaşlılığın bilgelik olarak değerlendirilmesi sadece yaşlanmak (yaş almak) ile değil, yaşlıların bireysel tecrübeleriyle önemli ölçüde ilişkilidir. Çünkü bireyin geçmişte yaşadıklarını kabullenmesi, yaşadıklarından tatmin olması ve geleceği ölüm korkusu olmadan kabullenmesi bilgelik olgunluk göstergesi olan yönleridir.⁷⁰

Ancak yaşlılara uygun görülen bilgelik sıfatı, bazı dönemlerde bütün yaşlıları kapsamamıştır. Tarihte yaşlılık, sınıfsal ayrımcılık konusu olurken bu ayrımcılığa, cinsiyet ayrımcılığı eşlik etmiştir. Yaşlı erkeklere bilgelik sıfatı ile bir onur verilirken yaşlı kadınlara⁷¹ cadılık payesi uygun görülmüştür. Fiziksel güzelliği öne çıkaran Rönesans yazını, yaşlılığa olumlu bakmazken, güç ve iktidarı elinde tutan yaşlı erkekleri bunun dışında tutmuştur.⁷²

Yaşlanma kuramları da "yaşlılık bilgeliktir" değer yargısını kuramsal açıdan çözümlenmiştir. Yaşlanmanın modernleşmesi kuramına göre yaşlılık bilgeliktir değer yargısı, giderek kaybolan bir değer yargısıdır. Zira bu kurama göre, yaşlıların rol ve statüleri teknolojik gelişmelerle ters orantılıdır. Toplumsal değiş tokuş kuramına göre, yaşlıların sahip olduğu önemli mübadele unsurları bilgi ve tecrübedir. Ancak teknolojik gelişmeyle bilginin otoritesinin değişmesi, yaşlıların durumunu zorlaştırmıştır.⁷³ Çünkü geleneksel toplumda yaşlıların elinde olan bilgi, modern dönemde gençlerin eline geçmiş,

67 Murat Şentürk ve Reyhan Beyza Altan, "Nitel Araştırma: Yaşlılar Neler Anlattı?," *İstanbul'da Yaşlanmak İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması* içinde, ed. Murat Şentürk ve Harun Ceylan (İstanbul: Açılım Kitap, 2015), 257.

68 Ahmet Rasim Kalaycı, *Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler* (Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011), 194.

69 *Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı* (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No DPT: 2741, 2007), 103; Aközer v.dğr., "Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler," 120.

70 Durak, "Yaşlanma Döneminde Gelişim," 276.

71 Türkiye'de kadın yaşlıların algılanışı için Bkz. Tufan, *Türkiye'de Yaşlılık Raporu*, 106-110.

72 Jean-Michel Sallmann, "Cadılar," *Kadınların Tarihi III Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* içinde, ed. Georges Duty v.dğr., çev. Ahmet Fethi (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 420.

73 Şentürk ve Altan, "İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu," 19, 24.

teknolojik değişmelere uyum sağlayamayan yaşlılar, modern hayata ayak uyduramayan bireyler olarak görülmeye başlanmıştır.⁷⁴ Böylelikle sözlü kültürlerde tarihsel bilgi ve kolektif hafızanın taşıyıcısı olan yaşlılar, yazılı kültürün gelişmesi, tarihin kâğıda dökülmesi ile birlikte bu konumlarını yitirmişlerdir. Hâlbuki insan bilincinin gelişimi için okuryazarlık kadar sözlü kültür de gereklidir.⁷⁵ Diğer taraftan hızlı toplumsal değişme süreci toplumsal yapıda denge unsuruna olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu süreçte yaşlıların yaşantı birikimlerinin, toplumsal kültürün, değerlerin korunması ve sürdürülmesinde işlevsel rolleri olabilir.⁷⁶

“Yaşlılık ayrıcalıktır” değer yargısı, bir yandan yaşlıların bilgelik rolüyle ilişkiliyken, bir taraftan tarihsel koşullara bağlı olarak yaşlılığa ulaşabilmekle ilgilidir. Zira yaşlılık, geleneksel toplumlarda savaşlar, doğal afetler, beslenme koşulları ve salgın hastalık gibi nedenlerle çok az insanın ulaşabildiği dönemdir. Örneğin Avusturya’da bir kilisenin kayıtları, 1680 yılında doğan 19 kişiden sadece 2’sinin 65 yaşına gelebildiğini göstermektedir. 1980 yılına gelindiğinde ise bu oran tersine dönerek, bu yıl doğan her 19 kişiden 2’si 60 yaşına gelememektedir.⁷⁷

Tıp alanındaki gelişmeler, beslenme koşullarının iyileşmesi, temel halk sağlığı hizmetlerinin gelişmesi, bulaşıcı hastalıkların kontrol altına alınması, ortalama insan ömrünün uzamasına sebep olmuştur. Bütün bu gelişmeler sonucunda yaşlılık, artık az bir insan grubunun ulaştığı bir dönem olmaktan çıkmıştır.

Nüfusun demografik değişimi yanında sosyokültürel değişme de, Türkiye’de yaşlılığa karşı geleneksel bakış açısından uzaklaşmayı beraberinde getirmiştir.⁷⁸ Böylelikle demografik yapının değişimi ile istatistiksel olarak artan yaşlılar, bilgi ve iletişim tekniklerinin dönüşmesi ile birlikte bilgelik otoritesini de yitirerek, yerleşik konumlarını kaybetmişlerdir. Bütün bu gelişmelere ilave olarak, sosyoekonomik koşulların değişimi, az sayıda insanın ulaştığı ayrıcalıklı bir dönem olan yaşlılığı, bir sorun olarak algılanacak konuma getirmiştir.⁷⁹

Dini-geleneksel bir çerçevede şekillenen yaşlılık algısına göre, Türk kültüründe yaşlıların önemli bir yeri olduğunu ifade etmek mümkündür. Böylesi bir kültürel yapıda yaşlılara saygı, sevgi, merhamet ve bağlılık duyguları ile

74 Ceylan, “Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık,” 46.

75 Walter Ong’dan nakleden Bayram Baş, “Sözlü ve Yazılı Kültür İlişkileri Çerçevesinde Konuşma ve Yazma Becerilerine Bir Bakış,” *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 29 (2011/İ): 109-117.

76 Canatan, “Toplumsal Değerler ve Yaşlılar,” 69.

77 Ursula Lehr, *Yaşlanmanın Psikolojisi*, ed. Birol Çotuk, çev. Neylan Eryar (İstanbul: Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, 1994), 41.

78 Aközer v.dğr., “Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler,” 122.

79 Kalınkara, *Temel Gerontoloji*, 36; Ceylan, “Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık,” 25-26.

yaklaşılmaktadır. Bu bakış açısının izdüşümlerini sözlü-yazılı kültür unsurlarında görebilmek mümkündür. Öyle ki, “söz ulunun, su kiçğin” yani “söz büyüğün, su küçüğün” atasözü büyüklere değer vermenin Oğuzlara kadar dayandığını göstermektedir.⁸⁰

Yaşlılara saygı göstermeyi gerektiren unsurlar; yaşlıların bilgelik rolü, otoriteyi elinde tutmaları, tecrübeleri, İslam'ın yaşlılarla ilgili tavsiyeleri vs. olarak sayılabilir. Ancak bu bakış açısı kültüre o kadar nüfuz etmiştir ki; yaşlıya saygının gereği sadece ona “yaşından dolayı saygı göstermek” biçimine dönüşmüştür. Zira onlar uzun bir ömür sürmüş, gelecek nesiller için çalışmış, evlat ve aileleri için fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Diğer taraftan gençliğinde, yetişkinliğinde çocuğu ve ailesi için her türlü fedakârlığı yapan yaşlılar artık onlara ihtiyaç hissetmemektedirler.

Yaşlılara saygı gösterme konusundaki değer yargılarının, toplumsal kültürle ilgili bir yönü olduğunu ifade etmek mümkündür. Buna göre, toplulukçu kültürlerde yaşlılara daha fazla saygı gösterileceğini, toplumsal yapıda bireyselleşme eğilimi arttıkça yaşlılara geleneksel olarak gösterilen saygıda azalma olacağını öngörmek mümkündür. Yaşlıların saygı görmesine etki eden önemli unsurlardan biri sosyal çevresiyle ilişki biçimidir. Buna göre, yaşlılar en fazla birincil ilişki kurdukları arkadaşlarından, akrabalarından ve komşularından saygı görmekte, daha sonra toplumdan ve devlet kurumlarından saygı görmektedirler.⁸¹ Elbette bu algının belirli bir toplumsal bağlamda şekillendiği ve değişken olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi toplumsal yapıda bireyselleşme eğilimi arttıkça yaşlılara gösterilen geleneksel saygı davranışlarının azalacağı ifade edilebilir. Diğer taraftan yaşlıların devlet kurumlarından görecekları saygı, ilgili ülkenin yaşlılara ilişkin sosyal politikaları, yaşlılara yönelik sosyal hizmet kurumlarının gelişmişlik seviyesi, sunulan sosyal hizmetin çeşitliliği ve sosyal hizmet personelinin kalitesi ile ilgili olarak değişebilir.

Yaşlılara gösterilen saygıyı belirleyen unsurları, sadece manevi kültür unsurları ile açıklamak eksik bir anlatım olacaktır. Yaşlılığa ilişkin değer yargılarındaki değişimin bir boyutu da onların üretim fonksiyonları ile ilişkilidir. Türk kültüründe geleneksel olarak yaşlıya saygı göstermek bir değer olarak görülmektedir. Ancak tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin getirdiği sosyal değişimin yaşlılara etkisini, kırsal kesimde gözlemlemek mümkündür. Ailenin başlı başına üretim unsuru olduğu kırsal kesimde, toprak sahibi olan ve üretimin bir parçası olan yaşlılar saygı görmeye devam etmektedirler.⁸² Ancak tarımsal üretimin bittiği aşamada yaşlıların üretim fonksiyonları da

80 Özmen, “Türk Kültüründe Yaşlının Yeri,” 111.

81 Kalaycı, *Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*, 24; Aközer v.dğr, “Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler,” 106, 117.

82 Tufan, *Türkiye’de Yaşlılık Raporu*, 89; Kalınkara, *Temel Gerontoloji*, 35.

değişmiş, ailelerde çözümler başlamıştır. Bu süreçte yaşlılara saygı gösterilmesi gerektiği yolundaki değer yargıları da belirgin bir değişim göstermiştir. Ancak her halükarda Türk toplumundaki değer yargılarının değişimini, sadece maddi kültür unsurları bağlamında ele alarak, Batı toplumlarıyla eşdeğer görmek olası değildir. Toplumsal yapıya etki eden bir unsur olarak, ekonomik üretim biçimi önemlidir fakat tek etkili unsur değildir. Konuyla ilgili alan araştırmalarının karşılaştırılması buna işaret etmektedir.⁸³ Hızlı toplumsal değişimin sonuçları, Türkiye'nin toplumsal yapısının her alanında gözlemlenirken, hala Türkiye'de 65 yaş altı bireyler, büyük oranda yaşlandıklarında çocuklarından saygı görececeklerini düşünmektedirler.⁸⁴

4.1.1. Yaşlılarla İlgili Dini Değer Yargıları

Dünyada ve Türkiye'de yaşlılarla ilgili alan araştırmaları ve genel olarak dindarlık araştırmaları, bireylerin yaşlandıkça dindarlaşacakları/ dindarlaştıkları yolunda bir eğilimin olduğunu göstermektedir. Ancak yaşlılıkta ortaya çıkan dindarlığın, yaşa bağlı olarak gelişen bir dindarlık yerine, ölüm gerçeğinin yakından hissedilerek, dini değerlere daha kolaylıkla bağlanabilme potansiyeli olarak açıklanması daha anlamlıdır.⁸⁵ Yaşlıların dindarlaştıkları yönündeki kabuller yaşlılar tarafından farklı yönlerden değerlendirilmektedir. Buna göre yaşlılar, bu değer yargılarının herkes için geçerli olmadığını düşünmektedir. Onlara göre dindarlık olgusunun gelişiminde, yaşlılıkta ortaya çıkan boş zaman, gelişen tecrübe, çocukluk döneminde karşılaştıkları dini portreler etkilidir. Diğer taraftan yaşlılar, korkuya dayalı mecburi bir dindarlığın varlığına da dikkat çekmişlerdir.⁸⁶

Bu verilere göre, "insan yaşlandıkça dindarlaşır" yargısı, yaşlıların dine yönelme potansiyeli olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca dini yönelimi etkileyen bireysel unsurlar da göz ardı edilmemelidir. Yaşlanma dönemi dindarlığı, bir kategori olarak ele alındığında her halükarda dini pratiklerde bir artışın gözlemlendiğini ifade etmek mümkündür. Birçok alan araştırması bunu göstermektedir.⁸⁷

Yaşlılık dönemi dindarlığının besleyici unsurları arasında, yaşlı bireylerde ortaya çıkan ölüm ve sonrasına dair kaygıların olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda yaşlılık döneminde dindarlık eğiliminde bir artış gözlemlenmektedir.

83 Bulut, "Kültürel Bağlamda Yaşlılık," 407, 411.

84 Kalaycı, *Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*, 115.

85 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 288.

86 İnce, "Yaşlanma Sürecinde Dini Hayat," 143.

87 Mehmet Taplamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi," *AÜİFD* 10, (1962); Hasan Dam, "Yetişkinlerin Din Eğitimi" (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002), 95; Abdullah Özbolat, "Beşikten Mezara: Yaşlılığın Sosyolojisi ve Din -Adana Örneği-" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, sy. 2 (2016): 67.

Bu süreçte bireyler kendi dinî ritüellerini yapmak için daha çok zaman bulabilmekte, bedensel ve ruhsal değişim sonucu dinî yaşama ağırlık vermektedirler. “Yaşlanınca daha çok dine yöneliyorsun. Abdeste yöneliyorsun, namaza yöneliyorsun, Kur’an’a yöneliyorsun.” (Kadın, 80 yaşında, Eşi ölmüş).⁸⁸

Aktivite teorisine göre yaşlanan bireyler, kaybettikleri-terk ettikleri aktivitelerin yerine yenilerini koymalıdır.⁸⁹ Yaşlanan bireyler cami dernekleri, dini yardım kuruluşları, hayır işlerinde görev alarak eksilen aktivitelerinin yerine yenisini koyabilirler. Ancak bireylerin bu konudaki tercihlerine ekonomik düzey ve sınıfsal özellikleri de etki edebilir. Konuyla ilgili alan araştırmalarının verileri aktivite teorisinin, dini faaliyetler özelinde geçerli olabileceğini göstermektedir. Buna göre yaşlılar, emeklilik başta olmak üzere bazı sebeplerle, toplumsal rollerini terk ettikçe, dini toplantılara gitmek, camilere gitmek vb. aktivitelerle dini faaliyetleri yeniden sosyalleşme unsuru olarak görmektedir. Böylelikle meslek hayatından çekilen bireyler, sosyal çevrelerini kısmen yitirdiklerinden sosyalleşme ihtiyaçlarını bu yolla gidermektedirler.⁹⁰

Dini geleneklerde yaşlılıkla ilgili iki farklı yaklaşım söz konusudur. İlki yaşlılığın düşkünlük ve çaresizlik yönü, ikincisi ise saygınlık ve olgunluk yönüdür. Ancak dini metinlerde olumlu değerlendirmelerin ön plana çıktığı görülmektedir.⁹¹ Yaşlılık döneminin bütün dinlerde önemsenen bir dönem olduğu ifade edilebilir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’ın kutsal metinleri yaşlıları önemser ve onları saygı gösterilmesi gereken bir konuma yerleştirir. Bu metinlerde yaşlılar eğitici ve uyarıcı rolleri ile öne çıkarılır.⁹² İslam’ın Türk kültürünün kültürel dokusuna derinliğine nüfuz etmesi, yüzyıllar içerisinde temel kültür unsurlarında belirleyici olması, yaşlılarla ilgili değer yargılarının oluşmasında başat bir unsur olmuştur. Anne-baba hakkı başta olmak üzere yaşlılarla ilgili dini emir ve tavsiyeler ve Hz. Muhammed’in uygulamaları, Türkiye’de toplumun yaşlıları toplumun emaneti olarak görmesini sağlamıştır. Bu değer yargıları, Türkiye’de toplum yaşlıları Allah’ın emaneti olarak gördüğünü göstermektedir.

Hz. Muhammed bir Hadis-i Şerif’inde “Yaşından dolayı ihtiyara hürmet eden her gence Allah, yaşlılığında hürmet edecek kimseler müyesser kılar.”⁹³ buyurmaktadır. İslam’ın kültürel dokuyu biçimlendirdiği, kutlu doğum programlarının yoğun bir katılımı ile icra edildiği Türkiye toplumsal yapısında, bu ve benzeri dini tavsiyelerin etkili olduğu görülmektedir. Bu ilkeler yaşlıları

88 Şentürk ve Altan, “Nitel Araştırma: Yaşlılar Neler Anlattı?,” 259.

89 Görgün Baran, “Aile ve Yaşlanma,” 145.

90 Gönüllü Taşkesen, “Kırsal ve Kentsel Alanlarda Yaşlanma,” 118.

91 Mustafa Arslan, “Yaşlılık ve Din: Dinbilimsel Bir Yaklaşım,” *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2* içinde, ed. Velittin Kalıncara (Ankara: Nobel Yayınları, 2016), 143-144.

92 Şinasi Gündüz, “İslam ve Diğer Dinlerin Yaşlılığa Bakışı,” *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri* içinde, ed. M. Faruk Bayraktar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 69-82.

93 Tirmizî, “Birr,” 74.

toplum için yük olarak gören anlayışa karşı, yaşlılığın toplum için rahmet vesilesi olabileceğini telkin etmektedir.⁹⁴ Buna göre, Türkiye’de yaşlılarla ilgili dini değer yargıları içinde önemlilerinden biri yaşlılığın bir rahmet vesilesi olarak görülmesidir. Bu sebeple modern hayat biçiminin, kentleşmenin hızla sürdüğü Türkiye’de “Türk toplumunda aile yaşlısına bakar” anlayışı hala kabul gören bir değer yargısıdır. Buna göre bir evde yaşlının olması ev halkı için rahmet vesilesidir ve yaşlılara değer verilmeli, dışlanmamalıdır.⁹⁵

4.2. Bir Sorun Olarak Yaşlılık: Yaşlılıkla İlgili Olumsuz Değer Yargıları

Türkiye’de yaşlılarla ilgili olumsuz değer yargılarından biri “yaşlıların üretken olmadığı, tüketici oldukları”dır. Toplumsal hafızanın ve değer yargılarının bir deposu olarak görülebilecek atasözleri bunun önemli göstergelerinden biridir. “Ununu elemiş, eleğini asmış”, “Yaşı 70 işi bitmiş”, “Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olur”, “Ölünce yer beğensin, kalınca el beğensin”, “Elin ermez, gücün yetmez”, “Ele şenlik olursun” gibi atasözlerimiz, yaşlılara bakış açımızı ortaya koymaktadır. Buna göre, yaşlıların üretkenliğinin, yaratıcılığının, güçlerinin elinden alındığı ya da bırakması gerektiği ve yaşamının anlamı kalmadığı kabul edilen bir yaklaşımdır.⁹⁶

Bu yargıya göre yaşlılar, sosyal hayata katılmayı istememekte, kendilerini toplumsal hayattan geri çekmektedir. Kopma kuramı, yaşlıların bilinen sebeplerle kendini kısmen toplumsal hayattan geri çektiğini ifade etmektedir. Ancak bireyin kendini yaşlı olarak algılamasının ve tanımlamasının sonucu belirli rolleri kabullenmesi yanında, kabullenmek zorunda kalmasından da bahsedilebilir. Ancak yaşlıların toplumsal hayattan geri çekilmek zorunda kalması, bazen kalıp yargılara dayalı toplumsal baskılar sonucu gerçekleşmektedir.⁹⁷

Rol teorisine göre, toplumlar yaş normlarını sosyalizasyon süreçleriyle aktarır. Bireyler uyum süreçlerinde bazı rollerini bırakırken yeni roller edinirler.⁹⁸ Türkiye’de bazı toplumsal değer yargıları, yaşlılara geçmiş yaşamlarına göre “rolsüzlüğü” uygun görmektedir. Bu değer yargılarına göre yaşlılık bir ölçüde pasifliktir.⁹⁹ Ancak bu değer yargıları belirli ölçüde etiketleme içermektedir. Etiketleme ya da damgalanma bireyin bir noktadan sonra başlan-

94 Tufan, *Türkiye’de Yaşlılık Raporu*, 89; İnce, “Yaşlanma Sürecinde Dini Hayat,” 63.

95 Özboilat, “Beşikten Mezara: Yaşlılığın Sosyolojisi,” 57-58.

96 Öz, “Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık,” 19, 24.

97 Kalaycı, *Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*, 212; Durak, “Yaşlanma Döneminde Gelişim,” 278.

98 Kalınkara, *Temel Gerontoloji*, 107; Ayşe Canatan, “Yaşlılar ve Toplum,” *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* içinde, ed. Hasan Bacanlı ve Şerife Işık Terzi (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 367.

99 *Türkiye’de Yaşlıların Durumu*, 104.

gıçta kendine uygun görmediği özellikleri süreç içinde kabullenmesi ve etikete uygun davranış sergilemesi sonucunu doğurabilir. Zira birey benlik algısını ve davranışlarını oluştururken başkalarının kendisi hakkında oluşturduğu şemalara bakarak karar verebilir.¹⁰⁰ Bu sebeple yaşlıların kendisini pasif olarak algılaması damgalanma ile ilişkili olarak gelişebilir.¹⁰¹ Etiketleme, bireylerin emekliliği düşünmesiyle başlar ve artık bireye yaşlı gibi davranılır.¹⁰²

Geri çekilme kuramı, yaşlılığın pasiflik olarak görülüp yaşlıların toplumdaki geri çekilmesini, yaşlıların yaşam tatmini açısından olumsuz görmektedir. Ancak yaşlının toplumdaki geri çekilmesi her zaman negatif yorumlanacak bir gerçeklik değildir. Başarılı bir yaşlılık, toplumdaki kısmen soyutlanmayı gerektiren doğal bir süreçtir. Hem başarılı bir yaşlılık hem de toplumsal düzenin devamı için geri çekilme bir gereklilik olarak görülebilir. Geri çekilme süreciyle yaşlılar, toplumsal baskı, stres ve rekabetten kurtulurlar.¹⁰³

Toplumsal değiş tokuş kuramı, yaşlıların tüketici olduğu yargısını, yaşlıların toplumsal mübadele sürecinde kaynaklarının diğer yaş gruplarına göre sınırlı olması ve değerli bulunmaması ile açıklamaktadır. Bu durumda yaşlılar, toplumsal hayattan geri çekilmeye, izole olmaya itilmektedir. Yaşlıların toplumsal mübadele sürecindeki yeri, onların sınıfsal özelliklerinden yalıtılarak ele alınamaz. Politik ekonomi kuramı, toplumsal sınıfın yaşlıların konumu ve yaşam tatminini belirlediğini savunur. Diğer bir deyişle yaşlanma süreci toplumsal ilişkilerden ve iktidar ilişkilerinden bağımsız tanımlanamaz. Bu durumda yaşlıların pasif ya da tüketici olarak tanımlanması, toplumsal mübadelede sunacakları kaynakları da biçimlendiren bir sürece dönüşür.¹⁰⁴

Yaşlıların toplumsal mübadelede sunacakları kaynaklar, sahip oldukları sosyal sermaye açısından da değerlendirilebilir. Toplumsal eylemi gerçekleştiren aktör, toplumsal normlar, kurallar ve yükümlülükler tarafından sosyalleştirilmiş ve eylemi bunlar tarafından kontrol edilmiştir. Bu anlamda, sosyal bir aktör olarak bireylerin toplumsal ilişkilerine etki eden unsurlardan biri, sahip olduğu sosyal sermayedir. Beşeri sermayenin gelişmesinde önemi görmezden gelinemeyecek sosyal sermaye, aktörler arasındaki ilişkiler yapısı içinde yatar. Dolayısıyla sosyal sermaye aktörlerin sosyal çevresi ve sahip olduğu imkânlarla ilişkili bir olgudur. Sosyal gruplar, sahip oldukları güven

100 David M. Newman, *Sosyoloji Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek* (Özet Basım), çev. Ali Arslan (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 87.

101 *Türkiye'de Yaşlıların Durumu*, 103; Canatan, "Yaşlılar ve Toplum," 369.

102 Kalınkara, *Temel Gerontoloji*, 42.

103 Kalınkara, *Temel Gerontoloji*, 33; Görgün Baran, "Aile ve Yaşlanma," 144.

104 Şentürk ve Altan, "İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu," 24, 26.

içerikli sosyal sermaye ile grup mensuplarına başarı ve güven sağlayarak aktörün toplumsal kabulüne katkı sunarlar.¹⁰⁵ Sosyal sermayesi düşük olan yaşlılar, yaşlılık dönemine ilişkin kısıtlılıkları daha yakından hissedebilir, örneğin yalnızlıkları sebebiyle sosyal dışlanmaya daha sık maruz kalabilirler.¹⁰⁶

Bütün bu yaklaşımlara karşın, yaşlılığın pasif bir dönem olduğu yolundaki değer yargısı, özü itibarıyla, insanın ürettiği kadar değerli olduğu yolundaki modern zihin algısından beslenmektedir. Zira sanayi toplumunun en belirgin özelliği seri üretimdir. Yaşlılar ise hızlı üretim temposuna dayanamamakta, dolayısıyla seri üretim süreçlerinin dışında kalmaktadır. Modern dönemin ideolojisi üretim ve çalışma üzerine temellendiğinden emeklilik çalışma dışı bir alan olarak inşa edilir. Bu durumda emeklilik sosyal ölüm anlamına gelmektedir. Ancak tüketim kalıplarındaki hızlı değişim, yaşlıları bir tüketim nesnesi olmaya zorlayarak yaşlılardan beklenen rollerde bir karmaşaya sebep olmaktadır. Sözelimi modernlik yaşlılardan yaşlı gibi davranmalarını bekleyerek onların gençler gibi davranmalarını ayıplarken, Postmodernlikte yaşlılar ancak gençler gibi davranabildiğinde değer kazanmakta, yaşlı gibi davrananlar dışlanmaktadır. Zira çalışma modern dönemin bireysel, toplumsal ve sistemsel üç analitik düzeyini oluşturmaktadır. Bu durumda da yaşlılar üretimin hızına ayak uyduramayan “eksik üretici” bireyler olarak tanımlanmaktadır. Tüketim kültürünün ön plana çıktığı ve tüketimin bir yaşam tarzı haline geldiği Postmodern dönem ise onları ancak “eksik tüketici” olmamaları koşuluyla onaylamaktadır.¹⁰⁷

Yaşlıları toplumsal hayattan uzaklaştırmak yerine onların deneyimlerini ve birikimlerini toplumsal hayata aktarmanın yollarını aramak gerekmektedir.¹⁰⁸ Böylelikle yaşlıların değişen toplumsal yapıda kendini yenilemesi sağlanarak üretkenliği artırılabilir. Diğer taraftan yaşlıların kendi özelliklerine uygun üretkenlik rolleri, bir ölçüde toplum tarafından tanımlandığı için yaşlıların bu tanımlamalara uygun davranması, yaşlıların pasif olduğu algısını ortadan kaldırabilir.¹⁰⁹ Zira toplumsal rollerin gereğini yapmak, toplumun bireyden beklediği ödevi yerine getirmek ve topluma uyum sağlamak anlamına gelmektedir.

105 James S. Coleman, “Beşeri Sermayenin Yaratımında Sosyal Sermaye,” *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştirisi* içinde, der. Mehmet Murat Şahin ve Ahmet Zeki Ünal, çev. Figen Uzar (İstanbul: Değişim Yayınları, 2010), 78-87.

106 Aylın Görgün Baran, “Yaşlılıkta Sosyal Dışlanmanın Toplumsal Boyutu,” *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2* içinde, ed. Velittin Kalıncı (Ankara: Nobel Yayınları, 2016), 115.

107 Bkz. Cengiz Yanıklar, *Tüketimin Sosyolojisi* (İstanbul, Birey Yayıncılık, 2006), 190; Zygmunt Bauman, *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, çev. Ümit Öktem (İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1999), 22, 33.

108 Giddens, *Sosyoloji*, 238.

109 Baran, “Aile ve Yaşlanma,” 146.

Yaşlılıkta ortaya konan performans, bireyin geçmiş hayatından yalıtılmış şekilde ortaya çıkmamaktadır. “İnsan nasıl yaşarsa, öyle yaşlanmaktadır” anlayışı önceki yaşantılarla yaşlılığın ilgisini ortaya koymaktadır.¹¹⁰ Böylelikle yaşlıların geçmiş yaşantılarında sahip olduğu üretkenlik rolleri form değiştirip farklı bir şekilde devam etmektedir. Yaşlılar kadının ücretli iş hayatına atılmasıyla birlikte, çocukların bakımında aktif bir şekilde rol oynar, özellikle ergenlik döneminde aile bireyleri arasındaki problemler de arabulucu görevini üstlenir. Bu dönemde anne-baba otorite olarak görülürken, dede-anne-anne ya da babaanne koruyucu rolündedir.

“Yaşlılığın tüketici-pasif bir dönem olduğu” yönündeki değer yargıları, kültürel değişme yanında, yaşlılık olgusuna yön veren sosyoekonomik koşulların değişimi ile de ilgilidir. Buna göre, yaşlı nüfusun oranlarının artması sosyal güvenlik sistemlerine bir yük olarak dönmekte, ekonomik gerekçelerle yaşlılık bir toplumsal sorun olarak algılanabilmektedir.¹¹¹

Aristo, “hastalığı zamansız gelen yaşlılık, yaşlılığı ise doğal bir hastalık” olarak tanımlamıştır. Türkiye’de yaşlılığa ilişkin olumsuz değer yargılarından biri de yaşlılığın bir hastalık olarak görülmesidir. Bu değer yargısının yaşlı nüfusun istatistiksel artışı ve yaşlıların toplumsal hayata daha aktif olarak katılmalarıyla kısmen zayıfladığı ifade edilebilir. Zira sağlık alanındaki gelişmeler yaşlıların hayatını kolaylaştırmış, yaşlılık artık bir hastalık olarak görülmek yerine “üçüncü bahar” olarak algılanmaya doğru evrilmiştir. Ancak yaşlılığın bir hastalık olduğu ya da yaşlılık dönemine ilişkin özelliklerin hastalık ya da kısıtlılık olarak görülmesi hala etkisini sürdüren bir toplumsal değer yargısıdır.¹¹²

Yaşlanma dönemine ait özelliklerin hastalıklarla birlikte anılması, yaşlanma ile hastalığın sıklıkla birbirine karıştırıldığını ya da öyle algılandığını göstermektedir. Çünkü yaşlanma dönemi ile birlikte fiziksel ve mental kapasitelerdeki kısıtlılıklar sağlığın bozulmasını beraberinde getirmektedir. Ancak bu algı, sağlık sorunları yaşamayan bireyler için anlamlı görünmemektedir.¹¹³

Yaşlanmanın bir hastalık olarak değerlendirilmesi yaşlanmaya karşı olumsuz bir bakış açısının geliştirilmesine de sebep olmaktadır. Bu sebeple yaşlanma süreci, bazı bireyler tarafından hastalık ve ölüm ile bağlantılı düşünülmemekte, önce hastalıkların, ardından elden ayaktan düşmenin ve nihayetinde de ölümün gelmesi beklenmektedir. Bireyler yaşlanmak istemediklerini, yaşlanmadan ölmek istediklerini belirtmektedirler.¹¹⁴

110 Dönümcü, “Yaşlılıkta Üretmek,” <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/yasliureten.htm>

111 Ceylan, “Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık,” 32.

112 Akdemir v.dğr., “Yaşlı Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı,” 216-217.

113 Baran, “Aile ve Yaşlanma,” 139.

114 Şentürk ve Altan, “Nitel Araştırma: Yaşlılar Neler Anlattı?,” 257.

Bu bakış açısına göre hastalık olarak tanımlanan yaşlılığın, bir sonraki aşaması ölümdür. Bu sebeple yaşlılar ölümü bekler. Zaten pasif bir dönem yaşayan yaşlılar, toplumsal hayattan elini eteğini çekmiş bir şekilde ölümü beklemektedir. Yakından bakıldığında, bu konuya ilişkin tutumlar hem yaşlılarda hem de yaşlı olmayanlarda farklı olabilmektedir. Ancak yaşlıların diğer yaş gruplarına göre, ölümü kabullenerek bekleyeceği, ölümü isteyeceği ifade edilebilir.¹¹⁵

Yaşlanma konusundaki değer yargılarının oluşmasında üretim kapitalizminin yaşlılığı biçimlendirici ve bir hastalık olarak tanımlayan özelliğine dikkat çekilmiştir. Buna göre üretim kapitalizmi, yaşlılar yerine fabrikalarda çalışacak genç nüfusa ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple üretim dışında kalarak ekonomik değere sahip olmayan yaşlılar, sosyal ölümü yaşayarak toplumsal hayatın dışına sürülmüşlerdir. Bunun ideolojik zemini de, yaşa dayalı sınıflandırmayla yaşlılığı toplumsal bir kategori olarak yetişkinlikten net ve kesin sınırlarla ayırarak yapılmıştır. Sonuç olarak yaşlılık, devletin, uzmanların müdahalesini gerektiren ayrı bir sosyal kategori olarak inşa edilmiştir. Diğer bir deyişle yaşlılığın tıbbileştirilmesi ve anomali olarak değerlendirilmesi süreci yaşanmıştır.¹¹⁶

Yaşlılarla ilgili değer yargılarından biri de “yaşlılığın durağan bir dönem olduğu ve yaşlıların değişmeyeceğidir”. Ancak durağanlık, değişime uyum sağlayamamak bir kişilik özelliğidir. Elbette sosyokültürel etkenler buna etki etmektedir. Esasında değişim olgusu bir ölçüde bireyleri dışarıdan biçimlendiren, iradelerinin aşan bir sosyal süreçtir. Bu bağlamda değişim kısmen bireysel özelliklerle ilişkili iken kısmen de sosyal çevre, sosyal sınıf bağlamında ortaya çıkmaktadır. Rol bırakma teorisi, bireylerin her dönemde yeni roller edindiğini savunur. Yeniden sosyalleşme süreçlerinde ortaya çıkan rol değişimi olgusu sadece yaşlılarla ilişkili bir olgu değildir. Bu sebeple yeni rol ve statülere uyum sağlama görevi sadece yaşlılara has olmayan ve yaşam boyu her bireyin karşılaşabileceği bir husustur.¹¹⁷

Yaş normları toplum tarafından tanımlanır ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Yaş normlarına göre, toplum yeni kuşaklara yaşına uygun davranmasını öğretir. Bu sebeple yaşlılık döneminin durağan bir dönem olduğu ve yaşlıların değişmeyeceği yönündeki değer yargısı, yaşlılara toplum tarafından telkin edilen aktif toplumsal rollerinden vazgeçme anlayışının benimsenmesi olarak görülebilir. Ancak toplumsal değişim sürecinde yaş normlarının değişebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin sözlü kültürde yaşlıların toplumsal otoritesi güçlüyken, bilgeliğin temsilcisi yaşlılardan olgun davranışlar

115 Kalınkara, *Temel Gerontoloji*, 325.

116 Kalınkara, *Temel Gerontoloji*, 67; Arslan, “Yaşlılık ve Din,” 152.

117 Şentürk ve Altan, “İstanbul’da Yaşlıların Mevcut Durumu,” 20; Canatan, “Yaşlılar ve Toplum,” 336.

beklenmektedir. Sanayi toplumuyla birlikte yaşlılardan, üretimde verimliliği düşürdükleri için, emekli olması, bir kenarda beklemesi istenmektedir. Post-modern dönem ise aktivite tanımına yeni bir boyut kazandırarak, yaşına uygun davranma normlarını altüst etmiştir. Artık yaşlıların gençler gibi giyinmesi, aktif bir cinsel hayata sahip olması ve fantezilere sahip olması istenmektedir.

Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, yaşlılığı durağan bir süreç olarak görmek yerine, kendi içinde değişim ve gelişim süreci olarak görmek, yaşlılık olgusunu daha objektif olarak ele almayı sağlar. Çünkü toplumsal gelişmelere, çevresel faktörlere bağlı olarak yaşlılık olgusu da, yaşlılar da değişmektedir.¹¹⁸

Yaşlılarla ilgili değer yargılarından biri “yaşlılarla anlaşmanın zor olduğu, özellikle gençlerin yaşlılarla anlaşamayacağı”dır. Bu değer yargısı, yaşlılığın durağan bir dönem olduğu ve yaşlıların değişime kapalı oldukları değer yargısı ile ilişkilidir.¹¹⁹ Yaşlılarla ilgili bu nitelenin arka planında, yaşlıların teknolojik değişimin hızına yetişmemesi sonucu modern hayata uyum sağlayamayacakları öngörüsü yatmaktadır. Bu sebeple yaşlılar anlaşılması zor, yeni becerileri öğrenemeyen ve zihinsel becerileri gerileyen kişilerdir.¹²⁰ Ancak bir araştırmada¹²¹ 65 yaş altı bireyler, yaklaşık %75 oranında yaşlandığında çevresindeki insanlarla eskisine göre daha iyi anlaşacağını düşünmektedir. Bu veri aslında gençlerin yaşlılarla anlaşamayacağı algısının bireylerin içinde bulunduğu yaş grubuna göre değiştiğini göstermektedir. Toplumsal değişim sürecinde yeni ortaya çıkan süreçlere, teknolojik ürünlere uyum sağlayamamak belirli ölçüde doğal görülebilir. Ortaya çıkabilecek sorunlar, uyum eğitimleri ve sosyalleşme süreçleri bağlamında çözülebilir. Kuşaklar arası kaynaşmayı sağlamak için farklı kuşaklar eğitim süreçlerinde bir araya getirilebilir.¹²² Diğer taraftan uyum sorunu belirli bir sosyal kesime has bir özellik olmaktan ziyade psikolojik bir özellik olarak ele alınmalıdır.

Bütün yaş grupları gibi yaşlıların da kendi yaş gruplarıyla bir arada olmak istemesi doğal görülmelidir. Bu doğal süreci sadece yaşlılar özelinde yorumlayarak, yaşlılarla anlaşmanın zor olacağı değer yargısına ulaşmak belirli ölçüde yaş ayrımcılığının etkilerini taşımaktadır. Hâlbuki her yaş grubu gibi yaşlılar da kendi yaş grubundaki bireylerle daha kolay anlaşabilir. Fakat yaşlılığın bilgeliği, gencin dinamizmi birleşerek, daha üretken ve yaratıcı bireyler

118 Durak, “Yaşlanma Döneminde Gelişim,” 283.

119 *Türkiye’de Yaşlıların Durumu*, 103.

120 Akdemir v.dğr., “Yaşlı Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı,” 217.

121 Kalaycı, *Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*, 114.

122 Canatan, “Toplumsal Değerler ve Yaşlılar,” 69.

ortaya çıkabilir. Yaşlının gence deneyim aktarması gencin işini kolaylaştırabilir.¹²³

Yaşlıların gençlerle anlaşamayacağı şeklinde değer yargıları, kuşak çatışması olgusuyla ilişkili bir değerlendirmedir. Bu değerlendirmenin sadece yaşlılarla gençler arasında ortaya çıktığı savunulamaz. Çünkü sosyal değişimin hızı, kuşak çatışmasının mesafesini daraltmış, kuşak çatışmasını birbiri arasında mesafe bulunan nesiller arasında yaşanan bir çatışma olmaktan çıkartmıştır. Her geçen gün yeni modelleri çıkan teknolojik ürünler, yeni eğitim modelleri, bir öncekini geride bırakmakta, bütün bu gelişmeler, kuşak çatışmasını yaşlıların yeni nesillerle yaşayacağı bir olgu olmaktan çıkartmaktadır. Hatta yaşlılar, bilgelik ve tecrübeleriyle genç ve yetişkinlere göre daha hoşgörülü ve esnek olabilir.¹²⁴ Diğer taraftan, çeşitli uygulamalarla bu değerlendirmeleri geçersiz kılmak mümkündür. Bir huzurevinde gerçekleştirilen uygulama bunun ilginç örneklerinden birini oluşturmuştur. Yaklaşık 400 kişinin yaşamını sürdürdüğü bir huzurevinde bir anaokulu açılmıştır. Yaşlılar, 1-5 yaş arasındaki çocuklarla bir araya getirilmiş, çocuklarla gün boyu birlikte vakit geçirmesi, birçok etkinliği birlikte yapması sağlanmıştır.¹²⁵

Sonuç

Yaşlılık, insanın hayata artık farklı bir pencereden baktığı bir dönemdir. Yaşlıların toplumsal konumunu ve algısını belirleyen unsurları; yaşlılıkla ilgili toplumsal kabuller, yaşlılığa dair sosyokültürel unsurlar ve yaşlılığın sosyoekonomik koşulları olarak saymak mümkündür.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, kentleşme, göç vb. unsurlar yaşlıların toplumsal konumunu zayıflatmış ve yaşlılık olgusunun negatif yönde belirlenmesine sebep olmuştur. Aynı gerekçeler yaşlılıkla ilgili olumsuz değer yargılarının kaynakları arasında yer almaktadır.

Yaşlıların toplumsal konumu ve yaşlılıkla ilgili toplumsal algılar, toplumsal değer yargıları üzerinden okunabilir. Türkiye’de yaşlılar ve yaşlılıkla ilgili toplumsal değer yargılarına bakıldığında, bunların olumlu, olumsuz ve karma olarak tasnif edildiği görülmektedir. Yaşlılıkla ilgili olumlu değer yargılarının oluşumunda, dini-geleneksel anlayışın önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Olumsuz değer yargıları ise çoğunlukla yaşlıların toplumsal yük olarak görüldüğü, üretici olarak görülmedikleri vb. modern zihin algısı bağlamında biçimlenmektedir.

123 Öz, “Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık,” 17-28.

124 Öz, “Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık,” 17-28; Kalaycı, *Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*, 197.

125 Dağdelen, “Tüketim Kültürüne Alternatif Bir Yaklaşım,” 293.

Yaşlıların toplumsal konumunu zayıflatan ve toplumsal muhayyilede yaşlılık olgusunu biçimlendiren en önemli unsurlar sosyokültürel ve sosyoekonomik değişmedir.

Toplumsal değişme sonucu popüler kültür unsurları, kapitalist ekonomik değerler, bireycilik vb. unsurların öne çıkması dini-geleneksel değer sisteminden uzaklaşmaya yol açmış, buna bağlı olarak da yaşlıların toplumsal konumu zayıflamış, yaşlılık istenmeyen bir duruma dönüştürmüştür.

Sonuç olarak, yaşlılarla ilgili toplumsal değer yargıları, değer merkezli yapıdan sorun merkezli bir bakışa dönüşmektedir. Dini-geleneksel anlam dünyasından uzaklaşmak bir ölçüde yaşlılığı saygı duyulan bir dönem olmaktan çıkarmıştır. Elbette bu süreci etkileyen başka unsurlar da söz konusu edilebilir. Bu bakış açısının ortaya çıkmasında en önemli unsurlar, sosyokültürel değişme sonucu geleneksel değerlerin yıpranması, yaşlıların bilginin otoritesi olmaktan çıkması, değer merkezli bir hayat anlayışından uzaklaşılması ve sosyoekonomik koşulların yaşlıları, bütçeden pay ayrılarak (sosyal) bakıma muhtaç bireyler olarak tanımlamasıdır. Yaşlılığa yönelik bu bakış açısının Avrupa ülkelerinde daha ileri düzeyde olduğu varsayılabilir. İlgili çalışmalar bunu göstermektedir. Ancak Türkiye'de toplumsal değişimin yönü yaşlılarla ilgili benzer bir bakış açısını işaret etmektedir.

Kaynakça

- Avcı, Nazmi. *Toplumsal Değerler ve Gençlik*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.
- Akdemir, Nuran, Fatma İlknur Çınar ve Ülkü Görgülü. "Yaşlı Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı." *Turkish Journal of Geriatrics* 10, sy. 4 (2007): 215-222.
- Aközer, Mehmet, Cenap Nuhrat ve Şebnem Say. "Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması." *Aile ve Toplum* 7, sy. 27 (2011): 103-127.
- Arslan, Mustafa. "Yaşlılık ve Din: Dinbilimsel Bir Yaklaşım." *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2* içinde, editör Velittin Kalınkara, 141-164, Ankara: Nobel Yayınları, 2016.
- Bauman, Zygmunt. *Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar*. Çeviren Ümit Öktem. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Değerlerimiz ve Günlük Hayat." *Dem Dergi* 1, sy. 1 (2007): 12-19.
- Baş, Bayram. "Sözlü ve Yazılı Kültür İlişkileri Çerçevesinde Konuşma ve Yazma Becerilerine Bir Bakış." *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 29 (Ocak 2011/1): 109-117.
- Bulut, Meryem. "Kültürel Bağlamda Yaşlılık." *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* içinde, editör Hasan Bacanlı ve Şerife Işık Terzi, 391-416. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- Buhari, Ebu Abdillan Muhammed Bin İsmail. *Sahihi Buhari ve Tercemesi*. Çeviren Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989.
- Canatan, Ayşe. "Toplumsal Değerler ve Yaşlılar." *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* 1, (2008): 62-71.

- Canatan, Ayşe. "Yaşlılar ve Toplum." *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* içinde, editör Hasan Bacanlı ve Şerife Işık Terzi, 355-390. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Paradigma, 2000.
- Ceylan, Harun. "Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı." *Modern Hayat ve Yaşlılık* içinde, editör Harun Ceylan, 25-54. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2015.
- Coleman, James S. "Beşeri Sermayenin Yaratımında Sosyal Sermaye." *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştiri* içinde, derleyen Mehmet Murat Şahin, Ahmet Zeki Ünal. Çeviren Figen Uzar, 77-117. İstanbul: Değişim Yayınları, 2010.
- Çabuklu, Yaşar. "Yaşlılık? Modern Edilgin Emeklilikten Postmodern Aktif Tüketiciliğe Yaşlılık." <http://isyananarsi.blogspot.com.tr/2012/02/yasllk.html> (28.07.2017).
- Çağrı, Mustafa. "Ahlak." *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 2:1-9. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Çayır, Kenan. "Yaşlılık / Yaşa Dayalı Ayrımcılık." *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde, derleyenler Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan, 163-174. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Çetin Dağdelen, Merve. "Tüketim Kültürüne Alternatif Bir Yaklaşım: Yaşlılık Değerinin Tüketimi." *Journal of International Social Research* 10, sy. 49 (2017): 283-294.
- Çilingiroğlu, Nesrin ve Simge Demirel. "Yaşlılık ve Yaşlı Ayrımcılığı." *Türk Geriatri Dergisi* 7, sy. 4 (2004): 225-230.
- Dam, Hasan. "Yetişkinlerin Din Eğitimi." Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, 2002.
- Demir, Ömer. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. <http://omer-demir.net/sosyal-bilimler-sozlugu/> (05.08.2017).
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Meali*. <http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nahl-suresi-16/ayet-70/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>, (02.12.2017).
- Dönümcü, Şadiye. "Yaşlılıkta Üretmek: Kendini Sürekli Yeniden Yaratmak." (2007) <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/yasliureten.htm> (02.08.2017).
- Durak, Mithat. "Yaşlılık Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim." *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi* içinde, editör Hasan Bacanlı ve Şerife Işık Terzi, 273-308. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- Erkal, Mustafa E. *Sosyoloji (Toplumbilimi)*. İstanbul: Der Yayınları, 2012.
- Ersoy, Yılmaz. *Değer Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu*. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2012.
- Fichter, Joseph. *Sosyoloji Nedir*. Çeviren Nilgün Çelebi. Ankara: Anı Yayıncılık, 2002.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. Yayına Hazırlayan Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.
- Gönüllü Taşkesen, Canan. "Kırsal ve Kentsel Alanlarda Yaşlanma, Yaşlılık ve Yaşlılar: Denizli İli Örneği." *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (2017): 92-124.
- Görgün Baran, Aylin. "Aile ve Yaşlanma." *Aile Sosyolojisi* içinde, editör Aytül Kasapoğlu ve Nadide Karkıner, 134-166. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.

- Görgün Baran, Aylin. "Yaşlılıkta Sosyal Dışlanmanın Toplumsal Boyutu." *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler 2* içinde, editör Velittin Kalıncara, 105-125. Ankara: Nobel Yayınları, 2016.
- Gündüz, Mustafa. "Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Yeni Değerler ve İdeal Tipler." *Değerler ve Eğitimi-II*, editör Recep Kaymakcan, Nuri Tınaz, Z. Şeyma Altın, Mahmut Zengin, Ahmet Yasin Okudan, Hulusi Yiğit, 805-829. Ankara: Dem, 2015.
- Gündüz, Şinasi. "İslam ve Diğer Dinlerin Yaşlılığa Bakışı." *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri* içinde, editör M. Faruk Bayraktar, 69-82. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- İnce, Abdullah. "Yaşlanma Sürecinde Dini Hayat (Sakarya İli-Merkez İlçeler Örneği)." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.
- Kalaycı, Ahmet Rasim. *Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011.
- Kalıncara, Velittin. *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2011.
- Karababa, Ali. "Kuramsal Temelde Değer." *Değerler ve Değerler Psikolojisi* içinde, editör Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan, 1-20. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014.
- Karakurt, Deniz. *Türk Söylence Sözlüğü Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü*. e-Kitap (2011), <http://frpnet.net/TurkSoylenceSozlugu.pdf> (04.08.2017).
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da İhtiyarlık Çağının Değerlendirilişi." *Tabula Rasa* 3, sy. 7, (2003): 213-232.
- Korkmaz, Arif. "Değerler Sosyolojisi." *Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 7 (2013): 51-78.
- Lehr, Ursula. *Yaşlanmanın Psikolojisi*. Editör Birol Çotuk. Çeviren Neylan Eryar. İstanbul: Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, 1994.
- Müslim, Ebu'l Huseyn Müslim b. el-Haccac. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. Çeviren Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Sönmez Yayınları, 1973.
- Newman, David M. *Sosyoloji Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek (Özet Basım)*. Çeviren Ali Arslan. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Öz, Fatma. "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirme." *Kriz Dergisi*, sy. 10 (2002): 17-28.
- Özbolat, Abdullah. "Beşikten Mezara: Yaşlılığın Sosyolojisi ve Din -Adana Örneği." *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, sy. 2 (2016): 53-76.
- Özensel, Ertan. "Sosyoloji ve Değer." *Değerler ve Değerler Psikolojisi* içinde, editör Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan, 63-80. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014.
- Özmen, Şule Yüksel. "Türk Kültüründe Yaşlının Yeri ve Medyayla Yaşlılığın Değişen Konumu." *Millî Folklor* 25, sy. 100 (2013): 110-119.
- Sallmann, Jean-Michel. "Cadılar." *Kadınların Tarihi III Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* içinde, editör Georges Duty ve Michelle Perrot, cilt editörü Natalie Zemon Davis, Arlette Farge, 420-432. Çeviren Ahmet Fethi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

- Şentürk, Murat ve Reyhan Beyza Altan. "Giriş: İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması." *İstanbul'da Yaşlanmak İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması* içinde, editör Murat Şentürk ve Harun Ceylan, 19-34. İstanbul: Açılım Kitap, 2015.
- Şentürk, Murat ve Reyhan Beyza Altan. "Nitel Araştırma: Yaşlılar Neler Anlattı?" *İstanbul'da Yaşlanmak İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması* içinde, editör Murat Şentürk ve Harun Ceylan, 229-282. İstanbul: Açılım Kitap, 2015.
- Taplamacıoğlu, Mehmet. "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi." *AÜİFD* 10, (1962): 141-151.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *Sünen-i Tirmizi ve Tercemesi*. Çeviren Osman Zeki Mollamehmetoğlu. İstanbul: Yunus Emre Yayınları, ts.
- Tufan, İsmail. *Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu*. Antalya: Geroyay, 2007.
- İstatistiklerle Yaşlılar, Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> (12. 06. 2017).*
- Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı*. (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2013).
- Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2007).
- World Health Organization, <http://www.who.int/features/factfiles/ageing/en/> (29.07.2017).
- Yanıklar, Cengiz. *Tüketimin Sosyolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2006.